

Náš rozhovor

Rozhovor s jubilanem

Prof. MUDr. Jan Šmarda, DrSc., oslavil 29. srpna pětasedmdesátiny. Třeba dodat, že ve zdraví, plný svěžesti i energie pokračovat ve výzkumu na Ústavu biologie LF MU. Tam, na dočasné adrese na Tomešově ulici, jsem ho v jeho minipracovně odvedla svými otázkami od monitoru počítače. Dnes už plným právem můžeme bilancovat Šmardovy badatelské výsledky, i když rozhodně jeho cesta za novými objevy a myšlenkami v biologii (genetice) nekončí.

Co to bylo, co Vás vlastně, pane profesore, přivedlo ke studiu medicíny, když doma jste měl vzor tatínka – přírodovědce? Zalitoval jste někdy svého rozhodnutí?

Ještě v době maturity mě zajímala řada oborů, přírodovědných i humanitních. O mě přihlášce na medicínu (jež byla jednou z mých možností) nakonec rozhodli rodiče svou úvahou: „Kluk je chytrý, tak ať jde studovat to, co je nejtěžší.“ Jejich rozhodnutí jsem nikdy nelitoval.

Která léta považujete ve svém životě osobním a odborným za nejzajímavější?

Z osobního hlediska byla pro mne nejbohatší léta mládí (jako pro každého člověka). V mládí pro člověka všechno začíná – a mně už zůstal po celý život vštípen pohled dopředu, do budoucnosti. (Nerad se obracím zpět, vzpomínání nepatří k mému životnímu stylu; teprve stárnutím se k němu dopracovávám psaním textů o svých zemřelých učitelích.)

Z odborného hlediska byla asi nejzajímavější chvíle na Biologickém ústavu, kde jsem už jako medik pracoval jako pomocná vědecká síla u profesora Herčíka, když jsem si našel svou celoživotní výzkumnou tematiku – koliciny bakterií *Escheria coli*. (Už jsem o tom psal na jiném místě.) Tehdy to byla problematika zcela nová, na východ od železné opony dosud neznámá. A když jsem pak později (1965), už jako odborný asistent, dostal stipendium k půlročnímu pobytu na nejvýznamnějším nám dosažitelném mikrobiologickém ústavu, na Zentralinstitut für Mikrobiologie und experimentelle Therapie der DAW v Jeně, u prof. Taubenecka, bylo to moje období vědecky snad nejšťastnější; vrátil jsem se odtud s habilitační prací, samozřejmě z téže tematiky. A nemohu také nevzpomenout tříměsíčního pobytu v Liège (1969) u prof. Fredericqa, otce a žijící legendy výzkumu kolicinů. U něho jsem se významně dále poučil, hlavně v jejich genetice. (Tím krutější byl pak strmý pád, o který se postarala stranická mašinerie v období normalizace. Byl odstartován Státní bezpečností, která v poslední chvíli zablokovala můj dlouho připravovaný odlet na dva roky k prof. Clowesovi do Dallasu, kde se mi otevírala možnost mé vzdělání ve studované oblasti metodicky dotáhnout na světovou úroveň.) Příštích dvacet let mně pak přineslo všestranné ponižování – mimo jiné jsem nesměl publikovat – a také denní zápas o přežití na Lékařské fakultě MU.

Jste dlouholecím, zkušeným a vysoce erudovaným vysokoškolským učitelem. Je něco, co byste v pregraduální přípravě budoucích lékařů měnil či doplňil? Ptám se také proto, že máte zkušenost z funkce proděkana LF MU (od 15. 12. 1989 až do 28. 2. 1997) pro výuku, a to z období „prudkého vření“ po 17. li-

stopadu. A také jste ve své řeči, kterou jste proslavil jako jeden z kandidátů na děkana LF v r. 1990, jistou představu nabídl. Splnila se?

Zcela zásadně bych nesouhlasil s ustavičným zvyšováním počtu přijímaných studentů nad meze vysoce překračující limity Lékařské fakulty jak personální, tak prostorové, a tedy i upřednostňováním kvantitativní nad kvalitou vzdělání, jež může poskytnout. Pokládám rovněž za nezbytné, aby fakulta důsledně dávala studentům vysoce kvalitní učebnice ze všech oborů a neopouštěvala je lehkomyslně lovit na internetu. Je nutno výrazně zjednodušit studijní řád, pokud jde o nepřehlednou řadu různých vzájemných časových podmínek a vazeb výukových předmětů a zkoušek v systému, a postarat se i o mnohem výraznější otevření fakulty pečlivě vybraným studentům ze zahraničí. K tomu, aby se vysoce kvalitní studenti na naši fakultu hlásili, je nutno vytvořit odpovídající podmínky. Přijímací řízení pak musí být absolutně a kontrolovatelně spravedlivé. Je nepřijatelné organizovat výjimky, jako je např. přijímání jedničkářů z gymnázií bez přijímací zkoušky. Myslím, že fakulta se už sama o nevhodnosti tohoto záměru přesvědčila. V těchto směrech se tedy má idea lékařské fakulty z r. 1990 nenaplnit.

Jak se díváte na postavení biologie v učebním programu LF MU, popř. na tento vědní obor, který tak rychle bytí novými poznatky?

Myslím, že je zařazena adekvátně. Jde teď hlavně o to, aby její vyučující co nejpečlivěji sledovali její současné rychlé výzkumné obohacování a využili podmínek, které jsou jí ve výuce dány, k náležitému vzdělání i výchově studentů.

Čeho si ze své celoživotní vědeckovýzkumné a odborné práce ceníte nejvíce?

Jak už jsem se zmínil, byly mým celoživotním tématem od r. 1958 koliciny. Nejvíce zájmu jsem věnoval obecnému molekulárnímu mechanismu interakce kolicinů s citlivou bakteriální buňkou. A mou největší výhrou zde asi byl poznatek, že rozhodujícím momentem této interakce není vazba kolicinu na specifický receptor v bakteriální

stěně, nýbrž až jeho (rovněž specifický) kontakt s plasmatickou membránou, což dnes patří k čítankovým poznatkům. Z toho pak vyplynulo, že na koliciny jsou citlivé i některé buňky eukaryontní, a ukázalo se, že z nich jsou často nápadně citlivější buňky nádorové než standardní. Myslím, že tento poznatek jednou povede k rozsáhlému aplikovanému výzkumu.

A když jsem si později, zásluhou prof. Komárka, přibral jako druhé téma výzkumu ultrastruktury buněk dnic, byl mým nejcenějším poznatkem objev parakrystalické proteinové S-vrstvy na povrchu jejich stěny (známé dotud jen u bakterií).

Někdy člověka potkávají chvíle, že by nejraději na všechno rezignoval. Při Vaší vitalitě a bytostném zájmu o obor nepředpokládám „házení flinty do žita“. Ale přesto, potkaly Vás takové okamžiky?

Také já jsem musel takovými chvílemi projít. Bylo to někdy na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let, kdy byly omezující represe ze strany KSČ vůči mně (s téměř každoročně opakovanými prověrkami s obligátním závěrem „ponechat ještě jeden rok“) tak intenzivní, že jsem uvažoval o tom, že Masarykovu univerzitu opusím. Měl jsem možnost převzít místo okresního mikrobiologa ve Zlíně, ale pak moje vzpurná povaha rozhodla, že tu radost – dobrovolně odejít z Brna – soudruhům neudělám. A z téhož důvodu jsem neodešel ani na místa lákavější. Měl jsem postupně tři pozvání: vést laboratoř elektronové mikroskopie ve Virologickém ústavu SAV v Bratislavě (u akademika Blaškoviče) a převzít Biologické ústavy lékařských fakult buď v Martině, anebo v Plzni. Ale vždy jsem se nakonec rozhodl udržet si místo doma, v Brně.

Za svou rozsáhlou odbornou a popularizační činností (např. spoluautorství v učebnici Biologie pro lékařské fakulty, která už vyšla pětkrát, za vlastní učebnici Biologie pro psychology a pedagogy, za populárně-vědecké knihy Člověk v proudu dědičnosti, Život z obou stran, V odraženém světle aj.) jste získal čemá ocenění, např. Zlaté medaile MU a LF MU, dvakrát Pamětní medaili J.E. Purkyně, Cenu ministra školství

Talent 1995 za dlouholetou pedagogickou činnost při podpoře talentů. Pamětní medaili J.G. Mendela, Cenu města Brna 2000, ani je nelze všechny vyjmenovat. Kterého z nich si vážíte nejvíce? A proč?

Na téměř všechna svá ocenění jsem si samozřejmě musel počkat až do konce roku 1989, to jest do svých padesáti devíti let. Vážím si jich všech, protože o nich rozhodovali lidé, které mám rád. Největší formát z nich mají Cena města Brna, kterou jsem převzal z rukou primátora Duchoně a Cena (s medailí) ministra školství, kterou mi předal ministr Pilip.

Pětasedmdesátka většinou posune každého do role rodiče, pra- i praprarodiče. Máte před sebou své pokračující pokolení jako na dlaní. Po matce patříte i do zajímavé rodiny Blatných. Co takhle stručně přehlédnout rod Šmardů?

Rodinu Blatných „vyženil“ můj otec. Z té rodiny je neznámější můj bratranec, básník Ivan Blatný, který je nepochybně kulturní veřejnosti známý. Ale za možnost podívat se v závěru našeho rozhovoru na rodovou posloupnost Šmardů jsem vděčný.

Těsný profesní kontakt Šmardů s Masarykovou univerzitou začal r. 1946 můj otec, botanik doc. RNDr. Jan Šmarda, když zahájil své přednášky z botaniky na Přírodo-

vědecké fakultě MU. Nejprve jako externista, od r. 1954 jako vedoucí katedry všeobecné a systematické botaniky. Na Přírodovědecké fakultě MU působil do r. 1961. Můj život na Lékařské fakultě MU jsme právě předchozími řádky připomněli. Byl jsem zaměstnán na Biologickém ústavu od 1. května 1954 dosud, byť teď už jen jako emeritní profesor. A můj syn Jan Šmarda III. (prof., RNDr., CSc.) působí na Přírodovědecké fakultě od r. 1993 na katedře genetiky a molekulární biologie. Svůj profesorský diplom převzal v Karolinu právě letos. Z návaznosti tří biologických generací Janů Šmardů na Masarykově univerzitě mám tichou, ale velikou radost. Syn má dvě dcery, ale žádného syna; tak jsem zvědav, co bude dál. Moc by mě potěšilo zažít ještě čtvrtou biologickou generaci Šmardů na této univerzitě. Kromě této větve Šmardů působí na Masarykově univerzitě ještě dva bratrance Šmardové (doc. RNDr. Bohumil a RNDr. Jaroslav), tvořící větev matematickou. Je zcela nepochopitelné, kde se u Šmardů vzalo matematické nadání.

Děkuji vám, pane profesore, za Vaše vzpomínání, názory i hodnocení. Přejeme vitality, pevné zdraví i radost z tvůrčí práce do všech příštích let.

(Rozmlouvala Věra Linhartová)

Redakci Universitas došlo

AKTUÁLNÍ SLOVAKISTIKA. Brněnské texty k slovakistice VII. Ed.: I. Pospíšil, M. Zelenka. MU v Brně, 2004

ANNUAL REPORT. SUMMARY. Public Defender of Rights Czech Republic 2004. Masaryk University, Brno 2005

Bělka, Luboš, Buddhistická eschatologie. Šambhalský mýtus. MU Brno, 2004

I. celofakultní konference o studiu na Lékařské fakultě MU Brno. Sborník přednášek 17. ledna 2005. MU v Brně, 2005

CENTRAL EUROPEAN NMR DISCUSSION GROUPS 20th NMR VALTICE. 4.-6. dubna 2005. MU v Brně, 2005

Dočkal, Vít, Vratký vzlet fénixe. Československá strana lidová 1988-1990. MU v Brně, 2004

Evropská lidová strana a její členské strany. Stanislav Balík, Vít Hloušek (eds.) Břetislav Dančák, Petr Kaniok, Lubomír Kopeček, Miroslav Mareš, Markéta Pitrová, Jakub Šedo. MU v Brně, 2004

Financování a kontrola jako důležité nástroje zvládnutí mimořádných událostí velkého rozsahu. Referáty ze semináře konaného dne 10. 11. 2004 ve Smilovicích. MU v Brně, 2005